

УДК 811.161.2'282.2

УКРАЇНЬСЬКА ПІДЛЯСЬКА ГОВІРКА В ПОЕЗІЇ ЮСТИНИ КОРОЛЬКО: СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ

Яворський А.Ю.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У поезії Юстини Королько проаналізовано синтаксичні особливості підляської говірки. Використані авторкою підляські елементи сис-тематизовано і прокоментовано з погляду походження. З'ясовано специфіку застосування поетесою говіркових елементів. Ю. Королько не просто зробила спробу використання окремих діалектизмів чи стилізації під діалектне мовлення. Її твори суціль написані підляською говіркою, яка, по суті, виконує функцію літературної мови. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій.

Ключові слова: діалект, підляська говірка, синтаксичний діалектизм, словосполучення, складне речення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юстина Королько – молода талановита поетеса з Північного Підляшшя (Польща), яка цілком успішно розвиває локальний літературний стандарт, започаткований на основі місцевих підляських говірок поетами Іваном та Петром Киризуками, Юрієм Гаврилком, Євгенією Жабінською, Софією Сачко та ін. Її вірші друкувалися в журналі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» [9], у двох номерах альманаху «Український літературний провулок» [7; 8], а в 2005 р. вийшла збірка її поезій «Між золотом і смертю» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Іван Ігнатюк, діяч Українського суспільно-культурного товариства в Любліні (Польща), високо оцінив творчість Ю. Королько з літературознавчого погляду, зауваживши, що це – «дуже гарна поезія» [5, с. 180]. Поет, мистецтвознавець, краснавець Б. Столярчук натомість відзначив колорит поетичного мовлення авторки, насолоджуючись «цілющою мелодією... мови, яка так щиро летіє з відкритої, молоді душі цієї талановитої поетки» [10, с. 33].

Зроблений нами аналіз відображених у творах Ю. Королько фонетичних [11] та морфологічних [12] особливостей українських говірок Північного Підляшшя переконливо засвідчив: «Авторка не просто вдалася до використання окремих діалектних елементів чи стилізації під діалектне мовлення... Її твори суціль написані підляською говіркою, тобто являють собою так звані олітературені діалект. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій» [11, с. 313–314]. У зв'язку з цим у поетичних текстах Ю. Королько цікаво простежити й синтаксичні риси українських говірок Північного Підляшшя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Релевантні синтаксичні явища підляських говірок у творах Ю. Королько досі ніким не вивчалися.

Мета дослідження – простежити в поезії Юстини Королько синтаксичні особливості української підляської говірки. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: а) визначити корпус використаних авторкою діалектних явищ синтаксичного рівня; б) систематизувати засвідчені в текстах синтаксичні явища і прокоментувати їх із погляду походження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування

результатів дослідження. Відмінності супроти літературної мови у структурі словосполучень виявлено лише в тих конструкціях, компоненти яких об'єднані зв'язком керування. У народному мовленні залежне слово може мати форму іншого, ніж у літературній мові, відмінка, що відображено й у поетичних текстах Ю. Королько. Наприклад, у словосполученнях *мур тієні* [8, с. 122], *показуєш люди* [7, с. 35], *із поля люди* [7, с. 26], *одкришиш з очи* [7, с. 27], *за клуньою плєчи* [7, с. 19], *дотик дєвери* [7, с. 33], *запукаю до дєвери* [7, с. 21], *скрипом дєвери* [8, с. 118] на місці очікуваних форм родового відмінка множини залежних іменників представлено форми знахідного, співвідносні з називним множини. У випадку *прислухатісь шорохові* [7, с. 43] замість очікуваної форми родового відмінка залежного іменника вжита форма давального, у словосполученні *задростілі всього* [7, с. 36] замість місцевого відмінка – форма родового.

Інший тип діалектних відмінностей у підрядних словосполученнях пов'язаний з уживанням говіркових варіантів загальноновживаних прийменників, а також прийменників, які в літературній мові відсутні або вживані для вираження інших відношень.

У структурі частини прийменників зауважено відмінні від літературної мови рефлексі давніх голосних, зокрема розвиток *o > [o] у прийменникові *отъ: *розтінаті од середіни* [7, с. 40], *од лганя почорнієлі* [7, с. 42], *од вієтру набралось* [7, с. 43], *збіраю од початку* [8, с. 120], *дзюркі од ключа* [8, с. 121] тощо, *o > [y] у прийменникові *подъ та похідних: *пуд мієсецьом вигінають* [7, с. 19], *плюємо пуд подушки, затіскаємо пуд столом* [7, с. 36], *мякіш пуд крокамі, пуд повієкою набрає* [7, с. 41], *остало пуд лужком* [7, с. 21], *ховаються пуд рами* [7, с. 27], *пудидєш пуд небом* [8, с. 118], *виставаті спуд ковдри* [8, с. 119] тощо. Прийменник в у позиції перед двоконсонантною сполукою представлено евфонічним варіантом во: *стукавших во мніє* [7, с. 20], *тайна во мніє* [7, с. 34].

У словосполученнях *виходжу міжду люде* [7, с. 36], *танцюю міжду крижамі* [7, с. 34] зауважено прийменник *міжду*, який вважають запозиченням із церковнослов'янської мови [2, с. 472]. Із рідної говірки поетеса перейняла прийменник o, який використовує в іменникових формах знахідного та місцевого відмінків як еквівалент загальноновживаного про: *просімо о лепше завтра* [7, с. 29], *забуває о смерті* [7, с. 31], а також в іменникових формах знахідного відмінка відповідно до загальноновживаного об: *розбіваєтьєся о стієни* [7, с. 40], *потикаюсь о твоєє очи* [7, с. 44], *розбіваютьєся о дніє* [7, с. 19].

Варто зауважити й те, що, мабуть, відповідно до особливостей рідної говірки поетеса часто по-слуговується прийменником *по*, зокрема в іменникових формах місцевого відмінка у значенні «після»: *по кождум твоюом телефононі* [8, с. 117], *поранок встає по звонкові будильніка і муоцной каві* [7, с. 21], *завтра по заходові а хучией може по пувночи сяду перед тобою* [7, с. 22], *голубіт достикі по ночних марах* [7, с. 21], *ніхто в тебе не вступіт по пувночи* [7, с. 25], *закриваю очи по смерті* [7, с. 25]. Окрім того, *по* в поєднанні з формами місцевого відмінка іменників виступає й відповідно до загальноновживаного за, як-от: *по сьвітлові познаю дуом* [7, с. 26], *по кроках не познаю уже тебе* [7, с. 29].

Деякі відмінності супроти літературної мови виявлено у складнопідрядних реченнях. Місцева специфіка може виявлятися, скажімо, в уживанні тих сполучних засобів, які в українській літературній мові загалом чи саме в такій функції невідомі.

Наприклад, підрядне речення мети до головного часто приєднане сполучником *коб* «щоб», що постав у результаті зрощення займенникової основи **ко-* та частки *б* [1, с. 476]: *не шевельну рукою коб не сплюшиті* [8, с. 118], *моїе люде стают на пальці коб бачиті менч* [8, с. 121], *загледают через дзюркі од ключа коб вбігчи незаміетно* [8, с. 121], *хотіела би биті тобою... коб виті і не обідіті самей себе* [7, с. 22], *розоб'ємо бутелькі на наших головах коб так само думаті* [7, с. 22], *приготовьяне коб збавіті любов* [7, с. 30], *загледає на пальцях коб лепі зобачиті люстра* [7, с. 33], *боюсь коб дівівся* [7, с. 34], *валіцьюця всьо коб одбудоватісь* [9, с. 11], *тисячи крокув перелічила коб не забиті* [7, с. 40], *виходжу на порог коб прислухатісь* [7, с. 43], *падаю... коб сьвітло ліечило карузели покручаних долонюв* [7, с. 20].

Сполучник *коб* відповідно до загальноновживаного *щоб* можливий у структурі підрядного з'ясувального речення: *молюсь коб в туюм танцюві нога не наступіла на тінь* [7, с. 34]. Значно частіше у складі підрядних з'ясувальних речень трапляється сполучник *же* «що», запозичений із польської мови, пор. польське *że* [1, с. 190]: *здацьюця же хтось лежит* [9, с. 11], *добре знаєм же ім тоже нічого не снітьсья* [7, с. 36], *то не припадок же не спю* [7, с. 36], *розломіши хліб і поблагословіши за страх же за хутко зчорствієє* [7, с. 40]. Цей же сполучний засіб відповідно до загальноновживаного *що* засвідчено у структурі підрядних речень міри і ступеня: *я такая одінока же воздух старієєтьсья помалієй* [8, с. 120], *я кричу так тіхо же не задрижит навіть повітре* [7, с. 38], *вони так твоє же боюсь* [7, с. 7].

У структурі підрядного умовного речення в конструкції *єслі уміраю на ново роджусь* [7, с. 40] зауважено сполучник *єслі*, який в українських говірках визнано запозиченням із польської мови, пор. польське *jeśli* [1, с. 181].

У підрядних часових реченнях, які вказують на часові межі, період тривання дії або стану, у функції сполучника вжито слово *аж* «поки», пор.: *жду аж перевернешся на буюк* [7, с. 37], *терпімо рико глухі крик моїх слюоз... аж виплачем з себе всьо* [7, с. 38], *жду аж спасеш мене завтра од любові помсти і дня* [7, с. 44]. Нема сумніву, що подібні конструкції відображають вплив синтаксичної системи польської мови, де в таких реченнях сполучник *aż* відповідає літературній нормі [13, с. 29].

Окрім того, у структурі складнопідрядних речень можуть траплятися фонетичні варіанти загальноновживаних сполучних засобів. Наприклад, у підляських говірках уживано слово *што* відповідно до сполучника *що* у складі підрядних з'ясувальних речень: *боюсь што коли прочнуся не учую* [7, с. 36], *не віеримо што доведут нас до себе* [7, с. 35], *задовољони што ошукалі* [7, с. 36], *мніє обіцалі што коли я спасаюь крудоко мене спасаютьсья тисячи* [7, с. 32], *не умією... стогнаті што я гуорша чим тисячи* [7, с. 32], *не умією одказаті што у мене чуті* [7, с. 35], *то не діво што обдерти зо снуов ходімо спаті* [7, с. 36], *не усьпією навіть признатісь што я невінна* [7, с. 42], а також сполучного слова *що* в підрядних означальних реченнях: *моя паметь в тьміє што слієно розбіваєтьсья о стієни* [7, с. 39], *спіхають небо в перелекани каплі очи што розбіваютьсья о кульгави дніє* [7, с. 19], *воскрешаті тую першу любов што і гори переносіла і нас осіяла* [7, с. 27], *дівює в захуд як бієдни в дікі коні што гривюко женутьсья через червони лієс* [7, с. 39], *прозрачна як павутієне лієта што лісьєє сипьє з горизон-та* [8, с. 118], *рай і бієли садок што цьвієтот капає* [7, с. 119], *задівує сьвієт тоє што родітьсья* [7, с. 39], *говору не тоє што треба* [7, с. 37]. Варіант *што* продовжує вихідне праслов'янське *što [4, с. 512–513]: після зазвучання редукваного група [чт] зазнала регресивної дисиміляції за способом творення, наслідком чого стала звукосполука [шт].

Значно частіше підрядні означальні речення засвідчують сполучне слово *котори* – давній (продовжує праслов'янський *ktorъ [2, с. 61]) варіант загальноновживаного *котрий*: *розжену спокуй котори курчит думкі* [7, с. 40], *лієс пахне деревами котори все ростут* [9, с. 11], *не встрічаю чоловієка которим хотіела би биті* [8, с. 120], *то ще одна із скритих думок котори в посьтіхові дніє входят пуд подушкі* [7, с. 21], *випереджую тебе дорогами которимі перейшла* [7, с. 25–26], *пусти як статуї давніх богоув в которих уже не вієрат* [7, с. 28], *уха обліпляє вульканами смоли котора кініт* [7, с. 35], *перестая биті тею которою завше є* [7, с. 38], *ніцу навіть туюй перелекани правдою погляд правдою которей і я не знаю* [7, с. 41].

У підрядних часових реченнях, що вказують на кінцевий часовий момент, у ролі сполучного слова зауважено прислівник *пока* – варіант загальноновживаного *поки*: *голубіт достикі по ночних марах пока не запукаю до твоїх двери* [7, с. 21], *хотіела би биті тобою пока скрипнут двери* [7, с. 22], *радуїсья пока сьмієх є* [7, с. 28]. Можливо, наведені конструкції відображають вплив із боку синтаксичної системи російської мови.

Ю. Королько у підрядних реченнях часу та умови використовує й типовий для підляської говірки варіант *коли* загальноновживаного сполучного слова *коли*: *думая коли терпю перед брамою рая* [7, с. 26], *хто нас пудтримає коли з садув згорат зори* [7, с. 28], *плачеш надо мною... коли я кричу так тіхо же не задрижит навіть повітре* [7, с. 38], *вложу коли очи моїє заковани в захуд павутієня і паметі* [7, с. 39], *туољко тобіє пудсуну сьвітло коли уже так хочеш зобачиті тоє чого не відно* [7, с. 41].

У значенні порівняльних сполучників *начє, ніби* в підрядних реченнях способу дії та в порівняльних зворотах поетеса використовує слова *би, якби*, пор.: *утікаєш би звієр* [7, с. 30], *погледаєш*

якби штовч чув [7, с. 35], жени розвівають свіет якби настав день мотилок [7, с. 41].

Відмінності супроти літературної мови у вживанні сурядних сполучників можна звести хіба що до використання давніх [3, с. 106, 192] протиставних сполучників *оно, но* «але, тільки», пор.: *співають звучно оно глухо* [7, с. 27], *впаду в зотлієвши жар... но заколисана не умією вернутись* [7, с. 23–24], а також фонетичного варіанта *але* загальноновживаного протиставного сполучника: *близько але з боку* [8, с.120], *терпят але даремно* [7, с. 27], *каждоу мінуту би любіла... але спалняним човном спливає в мутну воду* [7, с. 41], *хотілось би ще збунтоватись але против чого питаю* [8, с. 121].

Висновки і перспективи подальшого розвитку дослідження. Як бачимо, Юстина Королько

у своїх творах відобразила найвиразніші синтаксичні особливості рідної говірки, зокрема відмінності супроти літературної мови у складі словосполучень, організованих зв'язком керування, в уживанні прийменників, а також у використанні сполучників і сполучних слів у різних синтаксичних конструкціях. Зауважені авторкою синтаксичні явища дозволили кваліфікувати місцеву говірку як архаїчну північноукраїнську, що сформувалася в результаті суттєвого впливу з боку польської мови.

Проведений аналіз явищ синтаксичного рівня переконливо підтверджує припущення, що художнє мовлення Ю. Королько цілком базується на живомовній стихії Північного Подляшшя.

У цьому аспекті у творах поетеси цікаво простежити ще й лексику подляської говірки.

Список літератури:

1. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
2. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1989. – 552 с.
3. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 2004. – 656 с.
4. Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 6. – К. : Наукова думка, 2012. – 566 с.
5. Ігнатюк І. «Шість колосків пшениці» : розмова Тадея Карабовича про «Наш голос» / І. Ігнатюк ; вів Т. Карабович // Український літературний провулок. – 2008. – Т. 8. – С. 175–181.
6. Королько Юстина. Між золотом і смертюю : [збірка віршів] / Юстина Королько. – Бієльськ : Союз українців Подляшшя, 2005. – 32 с.
7. Королько Ю. В зелені рук / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2007. – Т. 7. – С. 19–45.
8. Королько Ю. Я такаю одінока / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2006. – Т. 6. – С. 117–122.
9. Королько Ю. Вірші / Ю. Королько // Над Бугом і Нарвою : український часопис Подляшшя. – 1997. – № 1(29). – С. 11.
10. Столярчук Б. Спаси мене від любові, помсти і гріха / Б. Столярчук // Над Бугом і Нарвою : український часопис Подляшшя. – 2012. – № 2(120). – С. 33–34.
11. Яворський А. Ю. Українська подляська говірка в поезії Юстини Королько: фонетичний рівень / А. Ю. Яворський // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи : зб. наук. пр. / упоряд. І. П. Левчук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 17. – С. 303–315.
12. Яворський А. Ю. Українська подляська говірка в поезії Юстини Королько: морфологічний рівень / А. Ю. Яворський // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : СХУ ім. Лесі Українки, 2013. – № 1(250). – С. 145–150.
13. Mały słownik języka polskiego / red. E. Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1999. – 1182 s.

Яворський А.Ю.

Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

УКРАИНСКИЙ ПОДЛЯШСКИЙ ГОВОР В ПОЭЗИИ ЮСТИНЫ КОРОЛЬКО: СИНТАКСИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ

Аннотация

В поэзии Юстины Королько проанализированы синтаксические особенности подляшского говора. Использованные автором подляшские элементы систематизированы и прокомментированы с точки зрения происхождения. Выяснена специфика применения поэтессой диалектных элементов. Ю. Королько не просто сделала попытку использования отдельных диалектизмов или стилизации под диалектную речь. Ее произведения сплошь написаны подляшским говором, который, по существу, выполняет функцию литературного языка. Тексты настолько полно представляют украинский говор Северного Подляшья, что могут с успехом использоваться в качестве материала для диалектологических исследований.

Ключевые слова: диалект, подляшский говор, синтаксический диалектизм, словосочетание, сложное предложение.

Yavorski A.Yu.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

UKRAINIAN PODLASIAN DIALECT IN JUSTINE KOROLKO'S POETRY: SYNTACTIC LEVEL

Summary

Syntactic peculiarities of Podlasian dialect in Justine Korolko's poetry are analyzed. Podlasian elements used by writer are systematized and commented in terms of their origin. The specificity of use of the Podlasian patois elements by the author is indicated. J. Korolko not only attempted to use certain dialecticism or imitation of dialect speech. Her works are written in Podlasian dialect, which essentially serves as a literary language. The texts fully represent the North Podlasian Ukrainian dialects and can be successfully used as a material for dialectological studies.

Keywords: dialect, Podlasian dialect, syntactic dialecticism, phrase, sentence clause structure.